
INSEMŢĂRI.

† MIHAIL GAŞPAR.

În ziua de 27 Nov. 1929 s'a stins din viaţă într'un sanatoriu din Timişoara protopopul Bocşei Dr. MIHAIL GAŞPAR. Prin moartea lui Banatul pierde pe unul dintre cei mai de seamă fii ai săi din generaţia de astăzi: mare român, bun patriot, orator distins, cărturar, ziarist şi publicist cu vază.

Dr. Mihail Gaşpar s'a născut în comuna Gătaia din jud. Timiş în anul 1881. Studiile şi le-a făcut la liceul din Beiuş, la Teologia din Caransebeş şi la Universitatea din Cernăuţi. A fost diacon la Episcopia din Caransebeş iar mai pe urmă protopop al Bocşei. Atât ca preot cât şi în viaţa politică, Mihail Gaşpar a jucat un rol foarte însemnat. Il vedem deputat de mai multe ori fiind în acelaş timp şi conducătorul organizaţiei naţ.-ţărănişte a jud. Caraş.

În ogorul literaturii Mihail Gaşpar se arată cu mult talent. Scrie mai multe romane între cari cităm: „Carnetul lui „Radu Roman”, „Fata vornicului Oană”, „Casa cu obloane verzi”, „Potlogii” etc.

Ca ziarist colaborează la diferite ziare iar de-un timp înfiinţase şi conducea ziarul „Drum nou” ce apărea la Bocşa.

Comisiunea monumentelor istorice secţiunea pentru Banat a fost mutată dela Lugoj, unde îşi avea sediul, la Timişoara şi în noua sa organizare s'a constituit astfel: preşedinte Ion Boroş arhiepiscop şi vicar al Episcopiei din Lugoj, vice-preşedinte Dr. Ioachim Miloia directorul Muzeului din Timişoara, membri: inginer Victor Vlad profesor la Şcoala Politehnică şi inginer Adam Cucu inspector-şef al serviciului geodezic din Banat.

Biroul Comisiunii funcţionează la Muzeul Bănăţean din Timişoara.

VERIGA DE AUR GĂSITĂ LA „TIBISCUM” (JUPA).

Comunicarea I. P. S-șiei Sale, a Părintelui Ioan Boroș.

În „Foaia Diecezană” din Caransebes,¹⁾ d. Preot Iosif Mircea din Jupa (Tibisc) sub titlul „*Crâmpoie din zbuciumul trecutului nostru*”, vorbind despre vechea cetate romană „*Tibiscum*” comemorează câte-va tradiții păstrate la o seamă de locuitori bătrâni din Jupa despre obiectele arheologice găsite din timp în timp între ruinele pomenitei cetăți dela Tibisc, ruine ce până azi se mai văd respirate pre teritoriul comunelor vecinașe: *Ciuta* și *Obreja*, și concentrate pe teritoriul comunei *Jupa*, de unde conduce un drum roman — numit a lui Traian — prin strămtoarea *Tapae*²⁾ spre capitala dacică: *Sarmisegetuza*.

Între aceste tradiții se cuprinde și cea următoare.

„Înainte de vr'o patru decenii, un țăran din Jupa, a găsit sub zidurile cetății³⁾ o *verigă de aur*, pe care a vândut-o fostului mare proprietar român din vremea aceia: *Constantin Capra*, pentru frumoasa sumă de 40 fl de bancă.”

Tradiția aceasta nu este numai o poveste simplă ci ea e bazată pe date concrete.

Iată dovezite ce doresc a le aminti. În cercetările și consultările proceselor-verbale și ale actelor mai vechi ce l-am făcut în arhiva Județului Severin cu privire la *veriga cea de aur*, am dat de următoarele date:

În Congregația județeană generală ținută la 17 Iunie 1825, Subprefectul județean a prezentat scrisoarea comendurii militare a Regim. serbo-illiric din granița bănățeană, de d. 27 Maiu 1825 Nr. 2436, care a cerut, ca în jurul Caransebeșului să se publice că s'a găsit o *verigă de aur*, despre care ușor se poate crede, că în oare-careva chip s'ar fi înstrăinat dela proprietar.

Deși despre publicarea cerută nu este urmă, că însă s'a făcut, ne-o dovedește faptul, că aceeași comandă cu d. 3 Sept. 1835 Nr. 3355, notifică subprefecturii județene cumcă proprietarul *verigei* nu s'a prezentat, — prin urmare județul, pe lângă revers, poate să primească *veriga găsită*.

În urmarea dispoziției județene de sub Nr. 1897/1825 pretorele *Frummer* raportează că *veriga de aur găsită în ruinele cetății dela Jupa* (Tibisc) a primit-o dela căpitanul *Vitt* din granița militară, și a predat-o percepteurului județean: *Luca Melzer*. Cu aceeași ocazie fiscul erarial: *Ioan Vidovici* a cerut, ca una a treia parte din acea *verigă* se să dea fiscului erarial.⁴⁾

Față de acest raport, congreagația gen. a decis, că deoarece *veriga* este antică și este de o raritate deosebită, vrednică ca să fie păstrată în întregime și în forma sa deplină ca o suvenir, ar fi mai bine ca aceea, împreună cu alte obiecte de asemenea raritate să se depună la *Muzeul național*.

¹⁾ Nr. 43 din 1920.

²⁾ Poarta de fier.

³⁾ Locul cetății în gura poporului se numește „Peste ziduri”.

⁴⁾ Vezi Nrii județ 2583, 2884 din an. 1825.

Drept aceea cere să se facă raport Palatinului țării că după ce veriga din chestie are o greutate de 35 galbeni, și la caz, când fiscul erarial ar pretinde $\frac{1}{3}$ parte atunci și spăiia asemenea ar pretinde partea sa de $\frac{1}{3}$. De aceasta însă respectivul a abzis. Palatinul să fie rugat ca fiscul erarial să renunțe la partea sa, iară cel ce a găsit-o să fie despăgubit din fondul convențional — iară veriga ca și alte obiecte vechi și rare să fie cedată și păstrată în Muzeul național.

Fiincă la acest raport nu s'a primit răspuns din partea județului, s'a solicitat răspunsul în anul 1820 sub Nr 355, 1088 și 2299. Răspunsul a sosit abia la 1829, adecă după 4 ani, în sensul, că veriga de aur să se estradeze proprietarului, Spăiia din Jupa. Acel proprietar însă nu a fost Const. Capra — cum se susține în tradiție — ci ori Suplaiszky ori *Frummer*.

Drept aceasta, tradiția păstrată despre veriga de aur găsită între ruinele cetății romane *Tibisc* este fapt pozitiv.

Subsemnatul sunt de convingerea că și alte tradiții păstrate între locuitorii români din comuna Jupa au bază concretă, căci cu ocazia săpăturilor săvârșite pre teritoriul vechiului municipiu Tibisc în anii 1926—1927, de fapt au ieșit la iveală multe rămășițe de antichități romane ca : pietrii cioplite, fragmente de inscripțiuni, table de teracotă, o mulțime de cărămizi mici de felurite forme ce erau folosite pentru paviment, tuburi de încălzire a camerei de baie (hypocaustum), figure de piatră cioplită, doi lei, cari erau așezați la poarta cetății, zidiri vechi de valuri cioplite din piatră, diferite fragmente de vase, mărgelile de forme felurite, cuie de fier mari și mici, o candelă și o cheie romană, un zid mare quadrangular, vr'o 13 camere provăzute cu foisoare, zidite din piatră, de râu, în mortar foarte consistent, cărămizi mari pentru zidire și de acoperiș cu și fără stampilă.

Dacă pe teritoriul de 13 jughere rezervat pentru stat și, cu ocazia exproprierii, cedat spre scopul cultural al Comisiunii monumentelor istorice s'ar face săpături arheologice, în mod sistematic, de bună seamă s'ar da de urmele vechiului municipiu roman al Tibiscului, s'ar descoperi o parte din zidirile monumentale romane din veacul al II-lea pentrucă în luptele ce Traian a purtat cu succes în contra Dacilor, Tibiscul a format centrul strategic de întâlnire al celor două drumuri mari romane ramificate dela Dunăre.

Dacă azi numai o parte foarte mică a vestitului municipiului Tibisc există și la vremea sa nu s'a descoperit, una din cauze este și aceea că râurile : Timiș și Bistra, la confluența cărora a fost așezat, din timp în timp schimbându-și cursul, acele multe zidiri s'au distrus și s'au nimicit pentru totdeauna.

Numai în anii trecuți a fost distrusă baza unui turn, ori obelisc puternic, și un zid lung foarte frumos tencuit și bine conservat.

Acestea le-am însemnat ca să atrag binevoitoarea atenție a factorilor competenți. Ar fi vrednic lucru ca acest teritor de reminiscențe romane să nu se lase neexploatat.

TEMISVARHUDAVERDI.

Dl. Ioan Jagodic din Kanak (Jugoslavia) a avut bunăvoință a ne transmite o notiță interesantă ce s'a păstrat prin tradiție în Macedonia, referindu-se la Timișoara.

Se zice că Turcii ce se retrăseseră din Banat n'au putut să uite Timișoara și astfel au înființat „Timișoara nouă” între Krivolak și Palikur pe malul drept al Râului negru unde acesta se varsă în Vardar. S'a ridicat primul palat, zidirea însă n'a mers mai departe. Localitatea se numește și până azi „Curie” (cu toate că palatul azi nu mai există) în timp ce Turcii îi zic: „Temisvarhudaverdi” adică „Dzeu n'a lăsat să fie Timișoara”.

CĂRȚI ȘI REVISTE.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București. (An. XXII, fasc. 60 Aprilie—Iunie 1929). Cuprinde interesante studii și comunicări ale dlor N. Iorga și I. Andrieșescu: *Les châteaux occidentaux en Roumanie* — conferința dlui profesor N. Iorga ținută la Universitatea din Paris în 25 Ianuarie 1929, admirabilă comunicare despre vechile noastre cetăți, însoțită fiind de mai multe ilustrațiuni prin cari ni se înfățișează fortăreața Giurgiului, a Brăilei apoi Cetatea Albă, Tighina, Ismail, Hotin, Suceava și Soimș de pe Mureș.

După aceea, Dl profesor Iorga publică sub titlul „*Popeștii pe Argeș*” câteva note despre biserica din această comună scoțând în relief vechimea ei, sec. XVII. și importanța picturii ce posedă.

Mai departe dl prof N. Iorga scrie despre „*Une icone byzantine au Portugal*” apoi despre „*Domnii fanarioși și ctitoriile*” arătând în acest articol mai ales grija lui Grigore Alexandru Ghica pentru lăcașurile de rugăciune, și în sfârșit, asupra „*Bisericilor muntene de curând reparate*”.

Dl prof. I. Andrieșescu ne dă în studiul său „*Sultana*” descrierea descoperirilor preistorice din această localitate, prezentând și câteva planșe cu diferite mostre de ceramică.

* * *

Anuarul comisiunii monumentelor istorice, secția pentru Transilvania 1926—1928 (Cluj, 1929) publică în cadrul unui mare volum (aproape 300 de pagini) activitatea pe cei trei ani din urmă a secțiunii din Cluj al cărei președinte este Dl prof. Al. Lapedatu. Deosebită importanță au studiile: *Probleme și metode arheologice în Dacia superioară* de Em Panaitescu; *Zugravii Bisericilor Române* (cu 48 ilustrații) de Șt. Meteș; *Un ghid latinesc al Transilvaniei* de C. Daicovici; *Cercetări preistorice în Ardeal în anul 1928* de M. Roșka; *Raport asupra cercetărilor arheologice dela Sarmisegetuza în anii 1924—28* de C. Daicovici; *Darea de seamă asupra săpăturilor arheologice dela Cristești* de Al. Ferenczi; *Descoperiri arheologice la Cluj* de N. D. Covaci; *Raport despre săpăturile făcute la mănăstirea din Cârța Săsească* de V. Roth; *Două biserici din Țara Oltului* de V. Literat; *Ra-*

port asupra unei excursii arheologice în județul Trei Scaune de Al. Ferenczi; *M, Csaki* (necrolog) de V. Roth și *Dare de seamă asupra lucrărilor Comisiunii în anii 1926—1928* de C. Daicovici.

* * *

Protoistoria Daciei opera lui V. Pârvan de Em. Panaitescu (Cluj, 1929). Dl Em. Panaitescu profesor la Universitatea din Cluj și director al Școalei române dela Roma, recenzează în lucrarea de mai sus monumentală operă „Getica” rămasă de pe urma savantului nostru Vasile Pârvan, căutând îndeosebi a caracteriza activitatea, special filologică, a marelui dispărut.

* * *

Universitatea Daciei superioare de Onisifor Ghibu profesor la Universitatea din Cluj (Buc. Cultura Națională, 1929). Autorul arată mai întâi începuturile învățământului superior în Transilvania vorbind despre cei trei umaniști români din sec. XV—XVII. întemeietori ai învățământului superior unguresc și rusesc: Regele Matei Corvinul întemeietorul Universității din Pojon și a celei din Buda (sec. XV), arhiepiscopul Nicolae Olahus care a adus în Ungaria ordinul iezuit și a înființat Universitatea din Tirvania (sec. XVI) și Mitropolitul Petru Movilă, fiu de Domn Moldovean, întemeietorul Academiei teologice dela Kiev, (sec. XII). Mai departe Dl prof. O. Ghibu amintește de Universitatea ardeleană înființată de principele St. Báthory și condusă de iezuiți (1581—1605) apoi de cea de la Alba Iulia cu caracter reformat întemeiată de G. Bethlen și pusă sub direcția lui Alstedius (1629—1658) — influența acesteia asupra culturii românești — și în fine de o a treia Universitate, cea dela Cluj, condusă de iezuiți (1693—1773).

După aceia autorul ne vorbește despre năzuințele românilor ardeleni pentru o Universitate națională: în 1821 scriitorul bănățean Dimitrie Țichindeal intervine pentru o Academie românească; în 1848—67 conducătorii românilor luptă pentru dobândirea unei Universități naționale iar Avram Iancu și Mitropolitul Al. Sterca Suluțiu își lasă toată averea lor pentru înființarea unei atare Universități. Maghiarii însă paralizează acțiunea românilor și înființează ei în capitala Ardealului o Universitate pur ungurească în locul celei ce mai înainte o conduceau iezuiții.

În 1919, Unirea Ardealului cu România aduce în sfârșit cu sine împlinirea străvechei năzuințe a Românilor: Universitatea românească a Ardealului.

Dl prof. O. Ghibu descrie începutul și organizarea noii Universități din Cluj și activitatea ei pe timpul celor 10 ani de când a luat ființă.

* * *

Arhivele Olteniei. (An. VIII Sept.-Dec. 1929) publică: *Lupta dela Robănești* de Em. Haği-Moreo; *Căpitanul Emanoil, poet gorjan* de Iuliu Moisil; *Tudor Vladimirescu — revoluția din 1811, intrarea și plecarea lui Tudor din București, efectele revoluțiunei lui și influența lor în istoria contimporană* — de C. V. Obadeanu; *O răsvrătire a țărănilor în timpul domniei lui Mihail Viteazul* de N. Ploșsor iar în altă parte la rubrica „*Oltenia arheologică*“, găsim un articol tot de N. Ploșsor despre *Cultura seleană în România*; mai departe, interesante documente din trecutul Craiovei și Olteniei apoi o seamă de comunicări și articole despre: Oltenia naturalistică, folcloristică, iar după aceea partea literară-artistică urmată de diferite note și comunicări și la sfârșit recenzii asupra diferitelor cărți și reviste nou apărute.

* * *

Arhivele Basarabiei (An. I. Nr. 1 Ianuarie—Martie 1929) revistă de istorie și geografie; apare la Chișinău sub conducerea dlor T. G. Bulat și C. N. Tomescu profesori universitari. Acest prim număr este scris aproape în întregime de conducătorii revistei. T. G. Bulat publică: *Basarabia după Grigore Ureche, Un conflict între Domnul Moldovei și Profesorul Demetriu Gobelas, Poșta în Valahia la 1811, Biserica armean din Hotin, O statistică a Moldovei din 1809*; iar C. N. Tomescu: *Veșminte pentru Basarabia, Inițierea eparhiei Chișinăului și Hotinului, 1813, Insemnări pe cărțile mănăstirii Dobrușa (Soroca) și Documente basarabene*; apoi *Bibliografie românească asupra Basarabiei* de I. Simionescu și *Bibliografie rusească asupra Basarabiei* de P. Hadji.

* * *

Analele Brăilei (An. I. Nr. 1 Ian.—Febr. 1929) cu următorul cuprins: *Viața Portului Brăila față de activitatea din trecut* de Ing. P. Demetriad, *Monografia lipovenilor din orașul și jud. Brăila* de Andrei Antipov, *Emigrații și revoluționarii bulgari în Brăila* de S. Semillian, *În jurul mării serbări a Brăilei 1829—1929* de Ing. Gh. T. Marinescu, *Tălcul Bibliotecii „Petre Armencea“ din Brăila* de Vasile Băncilă și *Considerațiuni asupra industriei Brăilei* de Mihail Trufașu; la urmă: Documente brăilene, note și insemnări.